

İNGİLİS VƏ AZƏRBAYCAN ATALAR SÖZLƏRİNİN QARŞILIQLI MƏNA ÇALARLARI

Atalar sözləri xalq müdrikliyinin, xalq zəka və düşüncəsi, xalqın həyat təcrübələrinin nəticələrini əks etdirən, qısa və dolğun, yığcam və mənalı bir şəkildə, aforizmlər – halında ifadə etmək formasıdır. Hər bir atalar sözü, öz mahiyyəti etibarlı ilə maddi aləmdə və onun mənəvi inikasında vaxtaşırı baş verən oxşar hadisələrin işarəsidir. Atalar sözlərini öyrənmək, onlardan geniş şəkildə istifadə etmək yalnız qələm əhlinə deyil, bədii sözün qüdrəti ilə məşğul olan hər bir şəxsə və ilk növbədə gənc nəslin təlim-tərbiyəsi ilə məşğul olan müəllimlərə, xüsusilə, lazım və vacibdir.

Qeyri-standart tədris materiallarından, xüsusilə atalar sözlərindən, məsəllərdən mütləq olaraq geniş istifadə edilməsi tələbələrin nitq mədəniyyətinin inkişafında, bilik və bacarıqlarının təkmilləşməsində, onlarda xarici dilin öyrənilməsinə marağın artırılmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Bu baxımdan Azərbaycan ədəbi dil mühitində ingilis dilini öyrənən tələbələrə aparılan praktik məşğələlərdə xalq ədəbiyyatının ən mühüm qollarından biri olan atalar sözlərinin öyrənilməsi olduqca vacibdir.

İngilis atalar sözlərinin işlədilməsi və tərcüməsi ilə bağlı materialların, çalışmaların tətbiqi xarici dilin tədrisi prosesində nitq bacarıq və vərdislərinin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə xidmət edən ən səmərəli metodik üsullardan biridir.

Atalar sözlərinin, məsəllərin öyrənilməsi xarici dili öyrənərkən xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Danışiq dilində bu ifadələrin işlədilməsi fikri daha canlı, daha lakonik, daha gözəl ifadə etməyə yardım edir. Tədris prosesində keçirilən mövzuya aid atalar sözündən istifadə etmək, həmin mövzuya uyğun atalar sözü işlətmək tələbələrin dünyagörüşünü formalaşdırmaqla bərabər, həm tələbələrə həmin xalqın folklorundan məlumat verir, həm də tələbələrdə yüksək əxlaqi dəyərlər-dostluğa sədaqət, əməyə məhəbbət, vətənpərvərlik və s. bu kimi hisslər oyadır. İngilis atalar sözlərini öyrənməklə tələbələr öz lüğət ehtiyatını artırır, ingilis dilində obrazlı danışmağı öyrənir və aktiv söz yaddaşını möhkəmləndirirlər. Atalar sözləri qısa obrazlı cümlələrdən ibarətdir və bu qısa obrazlı cümlələrdə adətən təzə söz və ifadələr asan yadda qalır. Müxtəlif xalqların atalar sözləri ilə tanış olanda tələbələr öyrənirlər ki, bir dildə olan eyni bir atalar sözü digər dillərdə (rus, ingilis dillərində) eyni cür də, yəni sözbəsöz və ya müxtəlif cür də tərcümə oluna bilər.

Məlumdur ki, atalar sözlərinin müəllifi xalqdır. Zəngin mənaya malik olan, yüksək əxlaqi dəyərlər daşıyan, tərbiyəvi əhəmiyyət kəsb edən bu ifadələrin ilk istifadəçisi müdrik atalarımızdan biri olmuşdur. Müəyyən həyat hadisələrindən doğan bu el sözü, bu xalq sözü, bu “ata sözü” sonradan dildən - dilə düşüb, müəyyən elatda, obada, diyarda yayılaraq məşhurlaşmış və əsl xalqın malı olmuşdur.

Bu yazıda bəzi ingilis və Azərbaycan atalar sözlərinin mənə çalarlarının bir-biri ilə oxşar və fərqli cəhətlərinin bəzi xüsusiyyətləri haqqında fikirlərimizi bölüşmək istərdik. Bu iki dildə işlədilən atalar sözlərinin oxşar və fərqli cəhətləri var. Oxşar cəhətlər ondan ibarətdir ki, hər iki dildə işlənən atalar sözlərinin əsas qayəsi əməyə məhəbbət, dostluq, vətənpərvərlik, doğruluq, sədaqət, birlik və s. bu kimi əxlaqi dəyərlər ifadə etməsidir.

Fərqli cəhəti isə ondan ibarətdir ki, istər bəzi ingilis atalar sözlərini Azərbaycan dilinə, istərsə də bəzi Azərbaycan atalar sözlərini ingilis dilinə tərcümə etdikdə, müxtəlif leksik vahidlərdən istifadə edilir. Amma elə ingilis atalar sözləri də vardır ki, azərbaycan dilinə birbaşa tərcümə edilir, elələri də var ki, tamamilə başqa cür (yəni, hərfi mənəsmədən uzaq) tərcümə edilir. Onu da qeyd etməyə dəyər ki, Azərbaycan atalar sözləri həm mənə, həm məzmun, həm də mövzu əhatə etmək baxımından ingilis atalar sözlərinə nisbətən daha geniş və daha rəngarəngdir.

Məlumdur ki, atalar sözləri diyar-diyar gəzərək əsrlər uzunluğunu müxtəlif xalqların dilində yaşayır. Dilləri bir-birinə yaxın olan xalqlarda məna, mövzuca oxşar olan atalar sözlərinin çox olması daha səciyyəvi hal daşıyır. Lakin eyni atalar sözü və məsəllərin müxtəlif xalqlara məxsus olmasının yeganə səbəbi heç də ancaq həmin dillərin yaxınlığı, genetik bağlılığı deyildir.

Dilləri bir-birinə yaxın olmayan, etnik cəhətcə bir-birindən uzaq olan xalqlarda da atalar sözü və məsəllərin oxşarlığına rast gəlmək olar. Məsələn: 1. ingiliscə: "Don't count your chickens before they are hatched", azərbaycanca: "Cücəni payızda sayarlar", rusca: "Цыплят по осени считают" 2. ingiliscə: "a drawing man will catch at a straw", rusca: "Утопающий за соломинку хватается", azərbaycanca: "suda boğulan saman çöpündən yapışar", 3. ingiliscə: "There is no smoke without fire", rusca: "Нет дыма без огня", azərbaycanca: "Od olmasa tüstü olmaz". 4. ingiliscə: "All is not gold that glitters", rusca: "не все то золото, что блестит", azərbaycanca: "hər parıldayan qızıl deyil".

Bu cür atalar sözləri onu göstərir ki, hər üç xalqın dilində həmin atalar sözləri həm məna, həm mövzuya görə, həm də həmin atalar sözlərində işlənən sözlərin tərcüməsi cəhətdən çox oxşardır. Lakin elə atalar sözləri də vardır ki, tərkibindəki sözlər tərcümə baxımından fərqli olsalar da, mövzu etibarı ilə eynidir. Məsələn: 1. azərbaycanca: "özgəyə quyu qazan özü düşər", rusca: "не рой другому яму – сам в неё попадёшь", ingiliscə: "He that mischief hatches, mischief catches". Hərfi tərcüməsi: "Kim ki ziyanlıq törədir, özü ziyanlıq tapır". 2. azərbaycanca: "qozbeli qəbir düzəldər", rusca: "горбатого могила исправит", ingiliscə: "the leopard cannot change his spots" və ya: "you cannot make a silk purse out of a sow's ear". 3. azərbaycanca: "Cidamı çuvalda gizlətmək olmaz", rusca: "Шита в мешке не утаишь", ingiliscə: "Murder will out".

Bu misallarda göstərilmiş atalar sözləri məna və mövzuya görə bir-birilərinə hər iki dildə (azərb., rus) çox oxşardır. Lakin bu atalar sözünün ingilis variantı həm qrammatik quruluşuna görə, həm də əsas komponentlərin leksik mənasına görə və həm də obraz etibarı ilə Azərbaycan və rus variantlarından fərqlənir. Buna baxmayaraq, həmin atalar sözləri hər üç dildə eyni mənaya xidmət edir.

Bu atalar sözlərinin ingilis variantlarını yuxarıda adı çəkilən dillərin variantından leksik komponentlər baxımından ayrı olsa da, məzmun etibarı ilə onların hər üçü eyni mövzuya aiddir. Yəni, nəsihət mənasında işlədilir.

İngilis atalar sözləri və məsəlləri Azərbaycan dilinə müxtəlif üsullarla tərcümə edilir. Elə atalar sözləri vardır ki, bir neçə məna daşıyır. Bəzən də bir mənanı verən bir neçə atalar sözləri vardır. Belə atalar sözlərinə həm ingilis, həm də Azərbaycan dilində rast gəlmək olur. Bunu da qeyd etməyə dəyər ki, Azərbaycan dilində bir atalar sözünün ingilis dilinə tərcümədə müxtəlif variantları mövcuddur. Aşağıdakı verilən nümunələrdən bunun şahidi ola bilərik.

1) Azərbaycan variantı: "Əl əli yuyar, əl də üzü".

İngilis variantı: a) "Claw me and I'll claw thee" (hərfi tərcüməsi: "tut əlimdən, mən də sənin əlindən tutacağam") və ya b) "wink at mine and I'll not see your faults" (hərfi tərcüməsi: "məna göz vur, mən də sənin səhvlərini görməyəcəyəm") və ya c) "Scratch my back and I shall scratch yours".

2) Azərbaycan variantı: "Ağıl ağıldan üstündür".

İngilis variantı: a) "Two heads are better than one" – hərfi tərcüməsi: "iki baş bir başdan daha yaxşıdır".

İngilis variantı: b) "Four eyes see more than two" – hərfi tərcüməsi: "dörd göz iki gözədən daha çox görə bilər".

3) Azərbaycan variantı: "Adamın yerə baxanı, suyun lal axanı".

İngilis variantı: "Still waters run deep" "Sakit sular dərin axır" və ya "Beware of a silent dog and still water" – hərfi tərcüməsi: "Sakit itdən və sakit axan sudan özünü qoru".

4) Azərbaycan variantı: "Atı at yanında bağlasan həmrəng olmasa da, həm xasiyyət olar".

İngilis variantı: 1) Who keeps company with the wolf will learn to howl – hərfi tərcüməsi: "Canavarla yoldaşlıq edən ulumağı öyrənər".

5) Azərbaycan variantı: "Keçənə güzəşt deyirlər" və ya "olan olub keçən keçib".

İngilis variantı: a) It is no use crying over split milk. b) What is done cannot be undone. c) Let bygones be bygones. d) The mill cannot grind the water that is past.

6) Azərbaycan variantı: “Zəhmət çəkməyən bal yeməz”.

İngilis variantı: a) He who would catch fish not mind getting wet. b) A cat in gloves catches no mice. c) No sweet without sweat. d) He that would eat the fruit must climb the tree.

Azərbaycan atalar sözünün elə formaları da vardır ki, ingilis dilinə birbaşa tərcümə olunur yəni sözbəsöz. Məsələn:

1) “Dəvədən böyük fil var”.

İngilis variantı: “There is an elephant bigger than the camel”.

2) “Dəmiri isti-isti döyərlər”.

İngilis variantı: “Strike the iron while it is hot”.

3) “Dost başa baxar, düşmən ayağa”.

İngilis variantı: “A friend looks at the head a for at the foot”.

4) “Əvvəl düşün, sonra danış”.

İngilis variantı: “First think then speak”.

Elə atalar sözləri də vardır ki, ingilis dilinə tamamilə başqa cür tərcümə olunur. Məsələn:

1) Azərbaycan variantı: “Dəvənin quyruğu yerə dəyəndə”.

İngilis variantı: “When pig flies – tərcüməsi: “Donuz uçanda”.

2) Azərbaycan variantı: “Eşşək nə bilir zəfəran nədir”.

İngilis variantı: “honey is not for ass’s mouth – hərfi tərcüməsi: “bal eşşəyin ağzı üçün deyil” və ya: “Pearls are ill valued by hungry swine” - hərfi tərcüməsi: “Ac donuz üçün mirvarinin heç bir əhəmiyyəti yoxdur”.

3) Azərbaycan variantı: “Yaz yağışı bar gətirər, qış yağışı qar”.

İngilis variantı: “April showers bring may flower” – hərfi tərcüməsi: “Aprel yağışı May çiçəkləri gətirər.

İngilis dilində də elə atalar sözləri vardır ki, Azərbaycan dilinə sözbəsöz tərcümə olunur: Məsələn:

1) İngilis variantı: “A good wife makes a good husband”.

Azərbaycan variantı: “Əri ər edən arvad olar”.

2) İngilis variantı: “A drowning man will catch at a straw”.

Azərbaycan variantı: “Suda boğulan saman çöpündən yapışar”.

Elə ingilis atalar sözləri də vardır ki, tərkibində olan hər hansı bir zöz (heyvan adı, quş adı, bitki adı və s.) Azərbaycan variantında başqa adla əvəz edilir. Nümunə:

1) İngilis variantı: “It would make even a cat laugh” - hərfi tərcüməsi: “Bu hətta pişiyi də güldürər”.

Azərbaycan variantı: “Bişmiş tovuğun da gülməyi gəlir”.

2) İngilis variantı: “After meat mustard” - hərfi tərcüməsi: “Ətdən sonra xardal”.

Azərbaycan variantı: “Tovdan sonra nağara”.

3) İngilis variantı: “Necessity is the mother of invention” - hərfi tərcüməsi: “Vaciblik ixtiramın anasıdır”.

Azərbaycan variantı: “Ehtiyac təkamülün babasıdır”.

4) İngilis variantı: “No pains, no gains - Zəhmət yoxdursa, mənfəət olmaz”.

Azərbaycan variantı: “İşləməyən dişləməz”.

5) İngilis variantı: “Fall out of the pan into the fire - hərfi tərcüməsi: “Tavadan hoppandıq, oda düşdük”.

Azərbaycan variantı: “Yağısdan çıxdıq yağmura düşdük”.

6) İngilis variantı: “He sets the fox to keep the geese – “Tülküyə mane olsan qazı qoruyarsan”.

Azərbaycan variantı: “Qoyunu qurda tapşırma”.

7) İngilis variantı: “One swallow does not make a summer” - hərfi tərcüməsi: “bir qaranquş yay gətirə bilməz”.

Azərbaycan variantı: “Bir gül ilə yaz olmaz”.

8) İngilis variantı: “Kill **two birds** with **one stone** - hərfi tərcüməsi: “Bir daşla iki quş öldür”.

Azərbaycan variantı: “**Bir güllə** ilə **iki dovşan** vurmaq”.

9) İngilis variantı: “Like **father** like **son** - hərfi tərcüməsi: “Atası necə oğlu da elə”.

Azərbaycan variantı: “**Ot kökü** üstə bitər”.

Beləliklə, atalar sözləri dili öyrənilən ölkənin mədəniyyəti ilə yaxından tanış olmağa, ayrı-ayrı xalqların mədəniyyətləri arasında əlaqələr yaratmağa, xarici dilin daha dərinə və daha keyfiyyətli, daha bədii, daha obrazlı şəkildə mənimsənilməsinə imkan yaradır. İngilis və Azərbaycan atalar sözlərinin məna çalarlarının müqayisəli təhlili onu deməyə imkan verir ki, bu ölkələr coğrafi baxımdan çox uzaq məsafədə olsalar da, bu xalqların milli düşüncələrində, dünyaya baxışlarında fərqli cəhətlərin olması ilə bərabər, müəyyən oxşarlıqlar da vardır. Bu oxşar və fərqli cəhətləri geniş oxuculara, tələbələrə çatdırmağın ən bariz yollarından biri də, bizə elə gəlir, məhz atalar sözlərinin öyrənilməsi və onların nitq prosesində istifadə edilməsidir.

Acar sözlər: atalar sözü, məna çaları, oxşar cəhətlər, fərqli cəhətlər

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Abasquliyev T. İngilis atalar sözləri və onların azərbaycanca, rusca qarşılığı. Bakı: 1981.
2. Əhmədova X., Rəhimov İ. Azərbaycanca-ingiliscə, ingiliscə-azərbaycanca müxtəsər frazeoloji lüğət. Bakı: 1962.
3. Буковская М.В., Зайцева Л.П. Словарь употребительных английских пословиц. М.: 1985.
4. Hüseynzadə Ə. Atalar sözü. Bakı: 1972.
5. Кунин А.В. Фразеология современного английского языка. М.: 1972.
6. Стефанович Г.А., Терещенко О.Е. Английский язык в пословицах и поговорках. М.: 1987.

Сарраф Мирзоев

ОТТЕНКИ ЗНАЧЕНИЙ ПОСЛОВИЦ НА АНГЛИЙСКОМ И АЗЕРБАЙДЖАНСКОМ ЯЗЫКЕ

Резюме

В статье отмечается использование пословиц в процессе обучения и повышения качества речевых навыков. Автор сравнивает пословицы на английском и азербайджанском языках. По мнению автора, пословицы имеют одинаковые и разные значения в этих двух языках. Отмечается, что важным способом информировать студентов об их сходствах и различиях - это использовать их в разговорной речи.

Ключевые слова: пословица, оттенки значений, сходства, различия

Sarraff Mirzayev

SHADES OF MEANING OF PROVERB IN ENGLISH AND AZERBAIJANI LANGUAGES

Summary

The article notes that the use of proverbs in the learning process serves to improve the quality of speech skills. The author compares proverbs in English and in the Azerbaijan language. According to the author, proverbs have similar and different meanings in both languages. It is noted that the important way to inform students of the proverbs similarities and differences is to use the proverbs in everyday speech.

Key words: proverb, shades of meaning, similarities, differences